

Stroje ludowe Regionu Małopolski – (wybór)

Małopolska jest największym regionem etnograficznym Polski. Obejmuje swoim zasięgiem w całości tereny dwóch województw oraz częściowo sięga na pięć sąsiednich województw (województwo świętokrzyskie i małopolskie oraz Żywiecczyznę, zagłębie dąbrowskie i jurę częstochowską (woj. śląskie), ziemię opoczyńską (woj. łódzkie), oraz tereny na południe od zbiegu Pilicy i Wisły z Kozienicami, Radomiem i południową częścią powiatu garwolińskiego (woj. mazowieckie)).

Poszczególne części regionu różniły się zasobnością, warunkami geograficznymi, a nawet należały do różnych zaborów. Dlatego też i stroje ludowe tego regionu są bardzo zróżnicowane.

Historycznie rzecz ujmując, stroje ludowe, codzienne i odświętne, używane były jeszcze w XIX i na początku XX w. W późniejszym okresie wyparła je odzież produkowana fabrycznie. Wyjątkiem jest Podhale, gdzie odświętne stroje ludowe przy szczególnych okazjach noszone są do dnia dzisiejszego.

Najbardziej znane są ubiory Krakowiaków z okolic Krakowa oraz górali podhalańskich, ale stroje z wielu miejsc w Małopolsce wyróżniały się stylem i barwami.

Odmienne było tradycyjne odzienie Łemków i Rusinów z Beskidów Sądeckiego i Niskiego, inaczej nosili się górale ze Spiszu czy Orawy czy Lachy z ziemi sądeckiej. A tylko na terenie dzisiejszego województwa małopolskiego istniało trzydzieści odmian wiejskiego stroju odświętnego. Często nawet sąsiednie parafie różniły się strojem lub dodatkami.

„Strój krakowski” uchodzi za jeden z najbardziej popularnych i rozpoznawanych polskich strojów ludowych. Funkcjonujący od przeszło wieku jako strój narodowy, stał się wręcz synonimem ubioru ludowego, uchodząc jednocześnie za jednolity i oczywisty. Jednakże, obraz historyczny oraz zasięg terytorialny występowania strojów krakowskich ukazuje duże zróżnicowanie, a tym samym niejednoznaczność określenia „strój krakowski”.

- 1 KRAKUSKA
- 2 KOSZULA
- 3 KAFTAN
- 4 PAS
- 5 PORTKI
- 6 BUTY

Stroje krakowskie skryształizowały swoje podstawowe formy już się w końcu wieku XVIII, zaś momentem przełomowym w jego historii stały się wydarzenia związane z powstaniem kościuszkowskim (1794) i symboliczny gest przywdziania przez **Tadeusza Kościuskę** białej, chłopskiej sukmany. Popularność stroju krakowskiego rosła i w XIX wieku awansował do rangi stroju narodowego. Okres największego rozwoju tego stroju przypadł na drugą połowę wieku XIX (po uwłaszczeniu chłopów) i trwał do początku wieku XX. Proces ten ma również związek z rozwojem przemysłu tekstylnego, co w znaczący sposób wpłynęło na jego zmiany i zróżnicowanie. Przełom wieków to również czas rozkwitu zdobnictwa, zwłaszcza strojów noszonych w bogatych wsiach podkrakowskich takich jak: Bronowice, Mogiła czy Łagiewniki. Rozwój strojów nie przebiegał jednakowo i na niektórych terenach, zwłaszcza oddalonych od Krakowa, już w końcu XIX wieku zaczęły zanikać, zastępowane miejscową odzieżą fabryczną. Z kolei początek XX w. to okres fascynacji młodopolskich artystów (m.in. **Stanisława Przybyszewskiego**, **Lucjana Rydla**, **Stanisława Wyspiańskiego**) kulturą podkrakowskiej wsi, która przejawia się spopularyzowaniem zwłaszcza bronowickiej odmiany stroju krakowskiego. W pierwszych dziesięcioleciach XX w. w strojach ludowych z innych regionów Polski pojawiła się tzw. „moda krakowska”, będąca synonimem: kolorowych, bogato zdobionych ubiorów. Wówczas upowszechniła się wersja „stroju krakowskiego”, sprzedawana m.in.: w krakowskich Sukiennicach, odbiegająca od ubioru odświętnego noszonego na wsiach podkrakowskich i będąca jej wolnym przetworzeniem na potrzeby klientów z miasta oraz turystów. Od tego czasu „strój krakowski” noszony był przez ludzi z różnych grup społecznych, w Polsce i na emigracji, stając się również synonimem polskości i uczuć patriotycznych.

Tereny na wschód od linii Jędrzejów Miechów, Proszowice, Brzesko, przynależne do zaboru rosyjskiego, zamieszkałe były przez **Krakowiaków wschodnich**, a na terenach położonych bliżej Krakowa, wchodzących w obszar zaboru austriackiego, mieszkali **Krakowiacy zachodni**. Znalazło to swoje odbicie również w zróżnicowaniu strojów ludowych.

Podstawowym wyznacznikiem podziału etnograficznego jest występujący na danym obszarze typ sukmany męskiej. Strój, zwłaszcza Krakowiaków zachodnich miał wiele lokalnych odmian, nawet w najbliższych okolicach Krakowa. Drobne różnice zwłaszcza w zdobnictwie gorsetów czy chust czepcowych zachodziły nawet między sąsiednimi parafiami.

KRAKOWIACY ZACHODNI

Odświętny ubiór Krakowiaków zachodnich uchodzi za synonim stroju krakowskiego. A za najbardziej charakterystyczne uznaje się zwykle bogate ubiory z przełomu XIX i XX wieku w zamożnych wsiach na północno-wschodnim i północnym obrzeżu Krakowa. Dzisiaj te wsie jak np.: Mogiła, Pleszów, Bieńczyce, Branice czy Bronowice znajdują się w granicach miasta.

Zespół Regionalny MOGILANIE z Mogilan (Krakowiacy Zachodni)

- **Strój kobiecy**

Charakterystycznym elementem stroju już w XIX w był **gorset**. Jego krój, tkanina oraz zdobienia zależały od zamożności właścicielki. Gorsety szyto z sukna ciemnogranatowego lub czarnego, od spodu były czerwone, a w dolnej części posiadały dużą ilość doszytych kaletek. Kaletki podkreślały talię, a ich ilość świadczyła o zamożności właścicielki. Gorsety mogły być zdobione białymi guziczkami z masy perłowej i amarantowym sznureczkiem lub guzikami metalowymi i

jedwabnymi chwastami w kolorze amarantowym. Czasem dodatkowo miały prosty kolorowy haft. Od początku XX w. zaczęto stosować inne materiały i kolory. Rodzaj zdobień był charakterystyczny dla danej okolicy i były to np. ozdobne haftki, naszyte tasiemki, guziczki, koraliki, kolorowy haft o motywach kwiatowych, złoty lub srebrny sznureczek, cekiny oraz chwasty, czyli pęki nitki metalowych albo jedwabnych w różnych kolorach. Rozpropagowali go artyści z okresu Młodej Polski i został uznany za najbardziej reprezentatywny dla stroju Krakowiaków zachodnich.

Zespół Regionalny MOGILANIE z Mogilan. Stroje Krakowiaków od Dobczyc

W chłodniejsze dni kobiety na gorset wkładały **kaftany** z rękawami (katanki) szyte z różnokolorowych tkanin. Były dodatkowo ocieplane od spodu i zdobione w rozmaity sposób, w zależności od terenu występowania. Z końcem XIX w. zaczęły wychodzić z użycia **żupany** będące rodzajem długiego płaszcza sukienego w kolorze granatowym, z czerwoną sukienką podszewką i

czerwonymi lamówkami. Podobnie zupełnie zniknęły podbite futrem płaszcze, tzw. **przyjaciółki** noszone wyłącznie przez najbogatsze mieszkanki wsi podkrakowskich. Jako okrycie wierzchnie powszechnie noszono również duże **naramienne chusty i szale** o wzorach kwiatowych, orientalnych lub kraciastych.

Krakowianki pod gorsetem nosiły białe **koszule** bawełniane ozdabiane dodatkowo białym haftem.

Początkowo długie do kostek **spódnice** szyto z płótna, perkali drukowanych w drobne desenie kwiatowe, atłasów, tybetów (cienka tkanina z domieszką wełny owiec lub kóz tybetańskich, drukowana w motywy karminowych róż i drobne kwiatuszki), gładkich wełenek i jedwabnych adamaszków. Wkładano zazwyczaj kilka, jedną na drugą, zwłaszcza zimą. Później zastąpiła je płócienna halka o brzegu wykończonym haftowanymi zębami.

Z przodu spódnicę przykrywała **zapaska** (fartuch), obszerna, nieco krótsza od spódnicy. Zapaski mogły być kolorowe w drobne kwiatki lub białe zdobione białym haftem. Ulubiony zestaw stanowiła zielona spódnica tybetowa z białą tybetową zapaską obszytą koronką.

Zespół Regionalny MOGILANIE z Mogilan. Stroje Krakowiaków od Bronowic

Nakryciem głowy zamężnych kobiet były **chusty** wiązane w czepiec. Na co dzień czerwone lub białe, od święta białe, zdobione przepięknym drobnym haftem białym. Niemal w każdej wsi sposób wiązania chustki był nieco inny, stąd ludzie z sąsiednich wiosek łatwo rozpoznawali skąd pochodzi jej właścicielka. Obrzędowym nakryciem głowy panny młodej i druhen był wieniec ze sztucznych kwiatów. Dziewczęta, w dni pogodne i latem, chodziły zazwyczaj z odkrytą głową. Włosy zaplatały w warkocze, wplatały w nie wstążki i wpinały kwiaty, spinki, klamry.

Obuwie odświętne - czarne karbowane buty z cholewami – zdobiono niekiedy czerwoną safianową skórą. Z czasem zastąpiono je czarnymi sznurowanymi trzewikami. Bogatsze gospodynie nosiły pod zapaską zawieszane na rzemyku skórzane sakiewki.

Pięknym dopełnieniem strojów była **bizuteria**. Jej wyrobem zajmowali się mniej zamożni złotnicy miejscy, głównie Żydzi z krakowskiego Kazimierza, a także uczniowie uprawiający się do zawodu złotnika. Wykonywano ją z bakfonu (stop miedzi, cynku i niklu) lub z mosiądzu. Kobięce pierścionki i spinki do koszul zdobiono koralami i granacikami. Równoramienne, wysadzone pięcioma koralami krzyże wieszano przy sznurach prawdziwych koralu, które były ulubioną ozdobą Krakowianek. Prawdziwe korale, ze względu na wysoką cenę powszechnie zastępowano sztucznymi, najczęściej chlebowymi.

Strój męski

Najbardziej charakterystycznym stroju elementem była biała **sukmana** z czerwonym podszyciem, będąca typowym męskim okryciem wierzchnim Krakowiaków zachodnich. Jednocześnie była zasadniczym elementem odróżniającym od sąsiednich Krakowiaków wschodnich, którzy nosili **kierozje**, przeważnie w kolorze brązowym. Sukmany te nazywano chrzanówkami ponieważ szyli je masowo krawcy, tzw. sukmaniarze z Chrzanowa. Był to rodzaj płaszcza z sukna, sięgającego poniżej kolan, często również zdobiony kolorowymi chwastami

Okryciem zimowym bogatych gospodarzy były **długie kożuchy**, z dużym wykładanym kołnierzem. Powszechnie noszona w ubiorze roboczym płótnianka (górnica) była jednocześnie ubiorem odświętnym uboższych mieszkańców wsi.

Sukmana była najczęściej zakładana na granatowy **kaftan** bez rękawów z czerwoną podszewką, który był typowym elementem bogatego męskiego stroju krakowskiego. Mogły być one zdobione w zależności od okolicy szamerowaniami lub chwastami z amarantowego sznureczka, wypukłymi guzikami cynowymi, mosiężnymi czy perłowymi. Kaftany sięgały ponad kolana, a krój przypominał mundury wojskowe. W odświętnych ubiorach przeważnie młodych mężczyzn i chłopców występowały również **kabaty** (w formie przypominające dzisiejsze proste marynarki), które zakładano również pod sukmanę. Krój i zdobienia były charakterystyczne dla okolicy, z której pochodził właściciel (np. kolorowe hafty o motywach roślinnych oraz różnego typu guziczki).

Zespół Regionalny MOGILANIE z Mogilan. Stroje Krakowiaków od Morawicy i Liszek

Kaftan mógł być opasany **pasem skórzanym**. Najpopularniejszy był szeroki, brązowy „opasek” z ażurowymi wycięciami nabijany guzami mosiężnymi i haftowany. W końcu XIX wieku rzadziej występował pod Krakowem wąski biały pas z tzw. „brzękadłami”, czyli metalowymi kołkami umocowanymi na zwisających półkoliście rzemykach.

Pod kaftanem znajdowała się długa biała, płócienna **koszula** z kołnierzykiem, która mógł być haftowany, a koszula pod szyją zapinana na bakfоновą **spinkę** z koralem lub wiązana na czerwoną tasiemkę.

Krakowiak zachodni ubierał od święta szerokie proste **portki** płócienne, często w pionowe prążki (biało-czerwone, biało-niebieskie czy biało-fioletowe), a na chłodniejsze dni zakładał ciemne (niebieskie albo granatowe) spodnie sukienne. Spodnie wkładał w wysokie **buty z cholewami** z czarnej skóry.

Na głowie noszono najczęściej **kapelusz** z nieco zwężaną u góry główką, nazywany *celender*. Ozdabiano go szeroką czarną aksamitką a młodzi przystrajali pawimi piórami. Do krakowskiego stroju trafił w pierwszej połowie XIX wieku z mody miejskiej, jako naśladownictwo cylindra. W początkach XX wieku zastąpiły go już zwykłe niskie filcowe kapelusze. Powszechnie noszono również magierki, wyrabiane w Tyńcu, a w lecie słomiane kapelusze. Czerwoną rogatywkę *krakuskę*, wszystkim dzisiaj kojarzącą się z krakowskim strojem już od drugiej połowy XIX wieku nosili właściwie tylko drużbowie weselni „przy bogatym weselu”, czasem dzieci. Drużbowie „czerwoną czapkę”, jak ją nazywano koło Krakowa, przystrajali wiechą pawich piór (symbol witalności, zdatności, młodości podobnie jak inne pióra) i wstążkami.

Na podstawie opracowania Ewy Rossal

KRAKOWIACY WSCHODNI

Stroje Krakowiaków wschodnich występowały na terenach rolniczych wschodniej części obszaru zamieszkiwanego przez grupę etnograficzną Krakowiaków. Podobnie, jak w przypadku Krakowiaków zachodnich i na tym obszarze występowało wiele odmian i wariantów ubioru odświętnego. Zasadniczo możemy wyróżnić odmianę z okolic Pińczowa i Miechowa oraz Zaborowa i wsi położonych na Powiślu Dąbrowskim, która to odmiana najczęściej jest kojarzona ze strojem Krakowiaków wschodnich.

- **Strój kobiety**

Najzamożniejsze Krakowianki z okolic Pińczowa i Miechowa w drugiej połowie XIX wieku nosiły jako okrycie wierzchnie długie, sięgające za kolana granatowe **żupany**. W XIX w. dziewczęta, jak i mężatki zarzucały na ramiona płócienne rańtuchy lub łoktusze, zastąpione później chustami naramiennymi.

Zespół Folklorystyczny OTFINOWIANIE z Otfinowa. Stroje Krakowiaków z Powiśla Dąbrowskiego

Elementem różnicującym w stroju, podobnie jak w przypadku Krakowianek zachodnich był **gorset**. Na tym obszarze występowały gorsety zapinane na guziki lub sznurowane, szyte z rozmaitych tkanin w kolorach niebieskim, zielonym, czerwonym, a także z wielokolorowych tybetów. Gorsety najczęściej były zakończone w talii w postaci zachodzących na siebie kaletek i mogły być zdobione cekinami, aplikacjami, haftem, koralikami i kolorowymi chwastami.

Katana, była zakładana na gorset i szyta przeważnie z gładkich wełenek w kolorach dopasowanych do reszty stroju oraz zdobiona aplikacjami oraz haftem płaskim i koralikowym.

Pod gorset kobiety wkładały zawsze białe **koszule** z czarnym lub amarantowym , a następnie

białym haftem. Charakterystyczny czarno-czerwony lub biały haft o motywach roślinnych zdobił koszule Krakowianek na Powiślu Dąbrowskim, które posiadały dodatkowo wokół szyi haftowaną kryzę.

Zespół Regionalny KRAKOWIACY ZIEMI BRZESKIEJ. Stroje Krakowiaków od Szczurowej i Zaborowa

Spódnice szyto zazwyczaj z kilku szerokości tkaniny, co czyniło je bardzo rozłożystymi i tym samym nadawało odpowiedni, bujny kształt figurze. U góry była bardzo marszczona i wszyta w oszewkę, a na dole od spodu podszyta szerokim pasem materiału dla wzmocnienia dolnej części oraz nadania odpowiedniej formy samej spódnicy.

Zapaski mogły być białe płócienne, z gładkich wełenek, i drukowanych perkali, a także wzorzystych w motywy kwiatowe tybetów. Płócienne mogły mieć na dole szlak haftu dziurkowanego. Na Powiślu Dąbrowskim noszono zazwyczaj zapaski z czerwonej, a później z czarnej wełenki, ozdobiane szerokim pasem haftu białego, ażurowego lub atłaskowego w kolorach czerwono-czarnym lub niebiesko-czerwonym.

Świątecznym okryciem głowy mężatek była biała bogato zdobiona haftem w jednym rogu i odpowiednio złożona **chusta czepcowa**. Na Powiślu Dąbrowskim chusty czepcowe zdobiono również haftem w kolorze czerwonym. Noszono także czepce z wzorzystych chust perkalowych (białych i czerwonych), a także związywane z tyłu głowy kolorowe wełniane chustki, najczęściej tzw. tybetki.

Uzupełnieniem stroju mogły być wysokie skórzane **buty z cholewami** lub sznurowane trzewiki.

Bizuteria była skromniejsza niż w okolicach Krakowa. Zamożniejsze kobiety wieszały na szyi sznury prawdziwych koralii, biedniejsze sztuczne korale lub szklane.

- **Strój męski**

W strojach męskich noszono charakterystyczne sukmany **kierzeje**, z opadającym na plecy trójkątnym kołnierzem (suką). Szyte były najczęściej z brązowego sukna samodziałowego, ale mogły występować również w kolorze granatowym, szarym lub czarnym. Elementem różnicującym był przede wszystkim zdobiony kołnierz. Haftowany włóczką lub jedwabiem w motywy roślinne lub geometryczne, zdobiony był niekiedy dodatkowo cekinami lub aplikacjami z czerwonego sukna. Czasem sukmany te zdobiono na przodzie i przy kieszeniach w postaci szlaków haftów. Szczególnie bogato zdobione kierzeje noszono w okolicach Kazimierzy Wielkiej i Pińczowa. Z kolei w części wschodniej, na Powiślu zamożniejsi mieszkańcy wsi nosili **opierzanki**, czyli brązowe sukmany z charakterystycznym stojącym kołnierzem, obszytym pękami nici jedwabnych tworzącą rodzaj puchu. Opierzanka była dodatkowo zdobiona kolorowym haftem wzdłuż zapięcia i przy otworach kieszeniowych. Na granicy z Krakowiakami zachodnimi, w okolicach Jędrzejowa, Miechowa i Proszowic występowały głównie białe sukmany ze stojącym kołnierzem oraz czerwonymi wyłogami, nawiązujące w formie do popularnych u sąsiadów *chrzanówek*. Zdobiono je w postaci naszyć z czarnego sznurka, ułożonego w rodzaj pętli lub czarnym haftem geometrycznym. Popularnością cieszyły się przypominające sukmanę, ale szyte z płótna płaszcze zwane **płótnianki** (górnice, kikle). Odświętne płótnianki ozdabiano niekiedy haftem lub aplikacjami z sukna na stojącym kołnierzu oraz wzdłuż brzegów. Często płótnianki wkładano pod sukmanę, gdyż kaftany nie były tak popularne jak u Krakowiaków zachodnich.

Zespół Folklorystyczny OTFINOWIANIE z Otfinowa. Stroje Krakowiaków z Powiśla Dąbrowskiego

W okolicach Miechowa, Jędrzejowa niekiedy noszono granatowe **kaftany** z metalowymi guziczkami i amarantowymi chwastami. Z kolei w okolicach Zaborowa popularne były błękitne lub granatowe kaftany, bogato zdobione kolorowym haftem w motywy roślinne oraz jedwabnymi

chwastami w trzech kolorach (żółtym, zielonym i czerwonym). Wyszycia miały tę samą kolorystkę co chwasty i umieszczone były w dolnych rogach przodów kaftana. Czasem prócz motywów kwiatowych haftowano imię i nazwisko właściciela oraz datę wykonania kaftana, szytego często z okazji ślubu. Z okryć wierzchnich zimowych na szczególną uwagę zasługują białe kożuchy „wiślickie”, które noszono w XIX w.

Podobnie jak Krakowiacy zachodni nosili luźne i prostego kroju **spodnie** płócienne w prążki (czerwone, niebieskie, fioletowe lub czarne) albo sukienne (zazwyczaj granatowe). Spodnie wkładali w wysokie buty z cholewami.

Charakterystycznym pasem, w okolicach Zaborowa i na Powiślu Dąbrowskim była tzw. **smycka**. Długim i wąskim pasem, nabijanym płaskimi guzikami metalowymi, zakładanym na kierezję, owijano się 2-3 razy, tworząc efekt opadających na biodra pętli. Ponadto noszono skórzane pasy z brzękadłami, jak u Krakowiaków zachodnich lub białe pasy, zdobione plecionką z safianowej skórki.

Na głowie najczęściej mężczyźni nosili karmazynową rogatywkę, nieco niższą niż w okolicach Krakowa, o rogach wychodzących poza otok, dodatkowo ozdabianą przez drużbów podczas wesela wachlarzem z piór. Popularnym nakryciem głowy była również wełniana magierka, produkowana w Tyńcu pod Krakowem.

Strój ludowy- jak ubierały się kobiety?

Strój ludowy mieszkańców ziemi miechowskiej tzw. Krakowiaków Wschodnich ukształtował się około połowy XVII w. W jego obrębie powstały trzy zasadnicze jego odmiany: miechowska, skalbmierska i proszowicka. Szczególnie piękny był strój kobiecy. Jak opisuje Józef Mikołaj Wiślicki w 1847 r.:

„Miechowianki w dzień uroczysty stroją głowę w wianek z barwinku lub sztucznych kwiatów, na których drgają złote blaszki, gwiazdy lub kłosa naśladowujące. Wianek ten nieśmiertelny przyczepiony do włosów nad czołem i warkocz, do którego wplecione wstążki różnokolorowe, z niechcenia na

ramiona puszczone, oznaką jest dziewicy; zamężne bowiem niewiasty na dwie strony czoła utrefione włosy przykrywają chustą białą, której koniec na tył głowy spada. Biała kartonowa koszulka, na kołnierzu i mankietach czerwono bramowana, okrywa piersi Miechowianek. Na nią przywdziewają kaftanik bez rękawów, gorsetem zwany, zwykle koloru amarantowego lub niebieskiego. Gorset ten na piersiach pętlikami albo wstęgami sznurowany, uwydatnia kibić i niemało wdzięku kształtnym dziewicom dodaje. Spod gorsetu wymyka się w licznych fałdach biała przejrzysta spódnica u poważniejszych matron z ciężkiej materii lub płócienkowa i centkowana, a na przodzie krótki zawieszony fartuszek, który oszywają. Trzewiki na korkach, a najczęściej buty, dopełniają ubioru Miechowianek”

Na kartach pocztowych oraz rycinach z początków XX w. zauważyć również możemy na szyjach kobiet piękne, czerwone korale. Dziś są one symbolem Województwa Małopolskiego i nadal są chętnie noszone przez kobiety.

